

TELTLEJREN VED KREMLS FOD

På overfladen lignede Moskva i efteråret 1990 sig selv fra mine tidligere besøg. Lige så larmende, livsfarlig og enerverende byens trafik-inferno kunne være om dagen – lige så uddød syntes byen at være efter klokken 23, når restauranterne lukkede. Hvor var dens ni millioner mennesker henne efter lukke- og slukketid? Tilsyneladende ikke på gaden, der var lige så mennesketomme, som jeg kendte det fra tidligere besøg. Nogle af Moskvas indbyggere kørte naturligvis under jorden med metroen, men tilsyneladende også her blot på vej hjem i seng. Enten sad de og småslumrede, memorerede måske en forsvarstale med henblik på hjemkomsten og mødet med fru – eller også læste de i en tyk bog, gerne en af klassikerne. Naturligvis fandtes der listige og interessante steder i millionbyen, men de skilte sig i hvert fald ikke med det, og normalt var de kun kendt af en indviet kreds. Nogle af disse steder bevægede sig naturligvis på kanten af eller på den forkerte side af loven. Men på trods af mange genkendelige ting var der alligevel i efteråret 1990 mange nye fænomener i hovedstaden.

Som for eksempel teltlejren eller rettere sagt papkasselejren på den grønne trekant foran det nu i 2007 nedrevne gigantomaniske hotel *Rossija* i byens hjerte. Oprindeligt var det bygget i 1960'erne til at huse den hvert fjerde år tilbagevendende partikongres og de halvårige møder i Den øverste Sovjet. Imellem disse officielle begivenheder fungerede hotellet som et ganske almindeligt turisthotel. Nu i 1990 lagde det rum til folkets repræsentanter i den nu under perestrojka-vilkår valgte Folkekongres. Papkasselejren var strategisk placeret på det sted, hvor de deputerede til netop Folkekongressen hver dag skulle passere to gange for at komme fra deres hotel og til deres arbejde i Kreml. Hvis al utilfredshed hos hele Sovjetunionens næsten 300 mio. mennesker var koncentreret her, kunne man have kaldt det heldigt sluppet. Men sådan var det slet ikke. Lignende protestlejr fandtes overalt i det enorme land – nogle permanente, andre etableret ad hoc.

Her ved foden af Kremls tykke røde mure var tilsyneladende alle former for utilfredshed fra hele Sovjetunionen repræsenteret. Den kom fra Usbekistan i Centralasien, fra Kiev i Ukraine, fra Ural, fra tatarernes land ved Volga, fra Sibirien – for blot at nævne et lille udvalg af den brogede flok. Utilfredsheden og vreden gjorde luften tyk, og den handlede om brud på menneskerettigheder, om social og retslig uretfærdighed og om nationale krænkelser af enhver art. Nogle af de utilfredse mennesker havde et klart politisk, religiøst eller socialt budskab, andre var blot krakilere – som de findes i ethvert samfund. Men utilfredshedens mennesker i Moskva var fælles om en urokkelig tiltro til ordets magt – i såvel dets mundtlige som dets skriftlige form. På alenlangt bordpapir eller andet forhåndenværende materiale berettede mennesker deres historie og hængte den op på deres papkassetelt- beskyttet med plastic eller andre hjælpemidler.

Historierne berettede om menneskelig nedværdigelse, om uretfærdig og uretmæssig anbringelse på psykiatriske anstalter, om gamle menneskers sociale nød og ensomhed og om mødres bekymring for deres sønners skæbne i de væbnede styrker. Retfærdige ønsker, retfærdige krav, som havde en berettiget forventning om at blive hørt eller læst. Min kone Lisbeth og jeg stødte på en lille pige, omkring syv år gammel – midt på et hundrede meter bredt, stærkt befærdet hovedstrøg klos op ad teltlejren. Forsømt så hun ud, tale ville eller kunne hun ikke, hendes strømper var trådt igennem, barfodet og tyndt klædt på lignede hun mest af alt en trist skæbne. Hvad skulle vi danskere på et kort ophold i Moskva stille op med hende? Vi var på vej til at blive samlet op af en bus for at drage til næste punkt på programmet. Selvfølgelig! Vi kunne da bare aflevere hende til de gode mennesker i teltlejren, dem med de retfærdige krav og gode hensigter. Men de ville ikke have

hende. – *Protivnyje ljudi*, modbydelige mennesker! var deres reaktion, fulgt af tilføjelsen. – *Tsygane*, Sigøjnere!!!. Ak ja, heller ikke her i den russiske hovedstad var der altid sammenfald mellem tanke og praksis.

Teltlejrens protester, skrevet som de var med tætskreven og ofte svært læselig håndskrift på alenlange lister, hvilede på en urokkelig tillid til ordets magt. Med Gorbatsjov var det offentlige ord blevet friere. *Glasnost* – systembestemt ytringsfrihed – var det ny-russiske ord for fænomenet. Johannes-evangeliet har altid spillet en ganske særlig rolle i Den russisk-ortodokse Kirke. Det hænger formodentlig sammen med, at evangelisten Johannes i udpræget grad betoner Guds herlighed, blandt andet ved at påske og pinse hos ham falder sammen i tolkningen af opstandelsens betydning. Johannes-evangeliet indledes i let forkortet version med ordene: ”I begyndelsen var Ordet, og Ordet var hos Gud”.

Det er en sætning, der har spillet en umådelig stor rolle i Ruslands såvel gejstlige som generelle kulturhistoriske udvikling. Når ordet var hos Gud, måtte det jo være helligt. Når hertil lægges, at det skriftsprog, som slaverne fik fra Byzans sammen med kristendommen omkring 1000-tallet, i første række udelukkende var et gejstligt sprog, som de gejstlige tekster ikklædtes, betød det, at ord var hellige. Og hvis forkerte ord blev anvendt, var de tilsvarende u-hellige, det vil sige kætterske. Det gjaldt altså om at værne om de rigtige ord. Det levede såvel kirken som staten op til ved at censurere det skrevne ord og derfor bestemme, hvad der var de rigtige ord. Før 1917-revolutionen varetog gejstlighed og tsarmagt i hellig samdrægtighed og med nidkærhed denne opgave, og efter 1917 gik stafetten videre til den nye ideologiske beskyttere. Det vil sige til Partiet og KGB samt de to instansers ”gejstlighed” i form af partisekretærer og agenter på alle niveauer.

Med ytringsfrihedens, markedskonometriens og reklamernes indmarch i slutningen af 1980’erne og i 1990’erne gik der erosion i sproget. Pludselig opdagede såvel magthavere som ganske almindelige mennesker, at ord ikke længere behøvede at være absolutte størrelser med et ganske bestemt betydningsindhold. Ordene kunne bruges i mange forskellige sammenhænge, og de kunne misbruges. Samme ord kunne betyde vidt forskellige ting, de kunne sprede divergerende versioner af samme fænomen, de kunne oven i købet udtrykke løgne. Det havde de også kunnet, mens sovjetmagten endnu bestemte, hvad der var rigtigt og forkert. Men den gang var sandhed og løgn på en måde sat i system. Når man kendte koden, kunne ordene afkodes og derved måske aflokkes sandheden eller dele af den. Nu var der ikke længere noget system. Alle mulige interesser – økonomiske, politiske, kulturelle, statslige, offentlige, private – havde hver deres sandhed. Som hver især krævede et særligt sæt afkodningsmekanismer. Med andre ord total forvirring – som også vort sprog bruges til.

Anderledes tidligere, hvor et ord var et ord, og hvor det kun havde én betydning – ligesom i den hellige skrift. Men med et sæt af afkodningsmekanismer kunne man godt finde ud af, hvad de også stod for. Jeg har altid over for mine studerende understreget, at jo mere man i Sovjetunionen for eksempel i det offentlige rum fremhævede enheden og sammenholdet mellem det politiske liv og samfundet, des mere vidnede det om, at der netop på dette punkt eksisterede et problem. Partiavisen Pravdas leder var dagligt et mønstereksempel på dette. Først en masse positivt og lovprisninger af et samfundsfænomen – og så til sidst nogle få linjer om, hvad der skulle rettes. I realiteten behøvede partifunktionæren kun læse de sidste linjer i lederen. Når den anonyme lederskribent fremhævede et eller andet mindre heldigt, var det ensbetydende med en befaling til alle relevante organer om snarest at gøre noget ved problemet. Formynderstaten havde talt.

Samme stat havde også til stadighed behov for at fremhæve det positive, det ønskværdige og de nødvendige skridt, der skulle tages. Og da den jo havde monopol på sandheden og samtidig kontrollerede alle informationskilder – den skrevne presse, radio og tv, forlagene, uddannelsen – var det ikke noget problem at få det ”rigtige” budskab formidlet. Det var vigtigt at demonstrere enheden og enigheden mellem folket og partiet/staten. Men befolkningen havde som regel også sin egen dagsorden. Den havde lært at læse dette æsop-sprog mellem linjerne. En lille del af befolkningen lyttede til udenlandske radiostationer – for så vidt de ikke var forstyrret af støjsendere. Den skabte også begrebet *Samizdat*. Det vil sige undergrundsforlag, der ved afskrift eller primitive trykkemetoder sørgede for, at også alternative budskaber kom ud.

I teltlejren troede man stadig på ordenes magt, og med den udvidede ytringsfrihed som våben og med troen i behold gjaldt det nu blot om at anvende så mange ord som muligt. Og indholdet måtte da tale sit tydelige sprog uden hensyntagen til, hvordan det rent praktisk blev lanceret. Men teltlejrens beboere opdagede hurtigt, at med ytringsfriheden fulgte også mindre respekt, mindre opmærksomhed, måske endog ligegyldighed over for det skrevne ord. Forfattere, der enten frivilligt eller tvungent gik i eksil i udlandet i for eksempel 1970’erne, klagede ofte over, at der ikke længere blev lagt mærke til det, de skrev. Det var i deres øjne blevet ligegyldigt, hvad de skrev eller, om de overhovedet skrev noget. Ikke engang myndighederne i det nye hjemland bemærkede måske, at de publicerede en ny bog. ”Derhjemme kunne vi da i det mindste regne med at blive læst af KGB”, var ofte deres bitre kommentar.

Hvor blev ovennævnte lille pige af? Vi kan ikke vide det, men hendes skæbne er med garanti ikke blevet en dans på roser. Og i dag har hun fået følgeskab af mange andre kategorier af børn, der frister en kummerlig tilværelse på banegårde, i kælderhalse eller i en papkasse på gaden. Antallet af hjem- og forældreløse børn er vokset enormt i de store byer, hvor de er ofre for forældrenes druk, for misbrug, vold, narko, for samfundets ligegyldighed eller for den generelle fattigdom. Selv det ret grovmaskede sociale sikkerhedsnet, som absolut ikke var eftertragtelssværdigt set med vore øjne, men som sovjetmagten eller samfundet trods alt holdt under sådanne skæbner, forsvandt stort set med markedsøkonomiens indmarch. Privat barmhjertighed af enhver art – udenlandsk eller hjemlig – er i dag ofte det eneste værn mod sultedød, vold eller andet misbrug. Under præsident Putin fik udenlandske hjælpeorganisationer beskåret deres bevægelses- og handlefrihed væsentligt – angiveligt, fordi de også har bedrevet anden virksomhed. Til gengæld er der kommet mere styr på den offentlige forsyning – men der er unægtelig lang vej igen, før Rusland på det punkt når et i vore øjne acceptabelt og menneskeligt niveau.

Bragt som kronik i Flensborg Avis 18.10.2010